

Вознюк Ю.О. Героїчний тип особистості в оповіданні «Я вернуся» Осипа Крамара / Ю.О. Вознюк // Проза Галини Журби в ідейно-естетичному контексті міжвоєнної доби: До 125-ї річниці від дня народження письменниці. Серія «XX століття: від модерності до традицій». – Вип.3. – Вінниця : Планер, 2014. – С. 164-170.

**ВОЗНЮК
Юлія**

**ГЕРОЇЧНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ
В ОПОВІДАННІ «Я ВЕРНУСЯ»
ОСИПА КРАМАРА**

Численні спроби осмислити художній набуток письменників-емігрантів з'являлися в різний час. Насамперед це українська і польська критика 30-х років, що з'являлася на сторінках різних часописів міжвоєнної доби.

Після Другої світової війни з'явилася низка праць відомих критиків і літературознавців: М. Білоус-Гарасевич, А. Власенко-Бойцун, В. Державина, Ю. Клинового, Г. Костюка, І. Кошелівця, Я. Розумного, Ю. Шереха й інших.

Незалежна Україна долучилася до цього інтерпретаційного процесу в 90-х роках ХХ століття, коли видали свої наукові розвідки Р. Гром'як, М. Жулинський, С. Павличко, С. Пінчук, Я. Поліщук, М. Сподарець та інші. І тільки на початку ХХІ століття почалося ґрунтовне наукове заглиблення в художній світ прози письменників-емігрантів, яку досліджують О. Баган, С. Бородіца, І. Бурлакова, І. Воронюк, П. Іванишин, М. Ільницький, Ю. Мариненко, Н. Мафтин, І. Руснак, Т. Салига, А. Уліщенко й ін.

Для осмислення художнього феномена української еміграційної прози доцільно звернутися до поняття «героїчне». Категорія героїчного походить з античності як символізація індивідуальної людини, яка почала відокремлювати себе від родової спільноти та космічних сил і свідомо діяти в напрямку її організації і захисту [4, с. 89]. Д. Кемпбел зазначав, що героєм є особа, «яка пробивається крізь особисті й місцеві історичні обмеження до всезагальних чинників, первинних джерел людського життя і мислення» [2, с. 22]. Е. Мелетинський пояснює, що герой – це «культуротворець, який реалізує ідеали національного міфу – історії, осмисленої в якості значущої» [6, с. 193]. «У національно-культурному контексті, – пише А. Іщук, – героїзм полягає у символізації певних персон

– як конкретних (політичних діячів, митців), так і збірних образів (захисник батьківщини, лицар, воїн, письменник, пророк), чия діяльність вважається особливо значущою в розвитку національно-культурної системи та являє її історію» [1, с. 14].

Н. Малинська доводить тезу про те, що доступні всім слов'янським етносам міфо-генетичні формули на тому чи іншому етапі породили умови людського життя: постійна небезпека і страх смерті, таємниці природи. Боротьба із силами, що загрожували роду, сім'ї, народу; готовність віддати життя спочатку за інтереси роду, а пізніше й народу, його землі, держави і сформуvalи ідею героїчного, яка притаманна й українській культурі. Таким чином, «художнім еталоном» героя українського у народному ліро-епосі і багатьох літературних творах є герой-патріот, часто смертний, але не впокорений («Пісня про Морозенка», «Дума про смерть Богдана Хмельницького» тощо) [5, с. 11].

Християнська мораль, готовність до самопожертви на тлі суспільно-побутової трагедії, втрати близької людини, годувальника й захисника, укріпилася в думках та історичних піснях, а відтак і в літературі періоду романтизму, як і тип героя-лицаря, мужнього, але жертвовного, ідеально красивого, прив'язаного до рідного простору степу і його реалій, землі, коня, орла, неба.

У літературі ХХ–ХХІ століття існує герой, який кардинальним чином відрізняється від описаного вище типу героя. Найчастіше це – одинак, який не приймає стереотипи суспільного життя і прагне відстояти власну індивідуальність в будь-якій ситуації. Він бореться з метою віднайти власне «Я» і самореалізуватися та самоідентифікуватися» [1, с. 16]. Акценти зміщуються на внутрішній світ людини, а не на зовнішні прояви, на вчинки проти стереотипів, нав'язаних владою. І якщо спочатку героїчне розумілось як жертвовність, потім як надання переваги суспільним цінностям, а врешті-решт як поєднання кращих особистісних якостей з цінностями суспільства,

то при аналізі цієї категорії героїв увага переноситься саме на особистісні якості, цінності, на ідеали конкретної людини. Героїзм внутрішній є наступною ланкою у розвиткові категорії героїчного.

Як самотійну категорію естетики «героїчне» вперше обґрунтував М. Киященко. Він бачить сутність героїчного у відданості суспільству та його ідеалам, підкреслюючи, що героїчним може вважатися тільки такий вчинок, який має визначне суспільне та історичне значення для народу зокрема та всього людства загалом. Розуміння сутності героя і героїчного змінювалося із розвитком людства. Це найкращим чином зафіксовано у літературному процесі. М. Каган констатує, що у часи, коли головною умовою виживання вважалася витривалість та фізична сила, героями казок, народних оповідей та епосу були персонажі, наділені надзвичайною, богатырською силою. З розвитком техніки та науки подібна сила стала втрачати своє первинне значення і важливість. Її місце серед основних складових образу героя почали поступово займати духовні, моральні, суспільні цінності. В. Мовчан стверджує, що героїчна особистість є безумовно піднесеною, але лише у тому випадку, якщо вона розкривається як комплексне поєднання яскравих і неповторних особистісних якостей з суспільним досвідом [5, с. 16].

Класична естетика найтісніше пов'язує героїчне з категорією піднесеного. Піднесене завжди є надзвичайним і могутнім, воно викликає подив і водночас – захоплення, а часто і страх, адже нагадує про недосконалість людини, перевершує її можливості. М. Киященко вважає, що героїчне уособлює найдосконалішу поведінку сучасної особистості. Героїчні дії, на думку М. Кагана, набувають піднесеності, коли вони творяться заради суспільного блага, інтересів народу, держави і людства, коли людина жертвує собою або своїми інтересами чи особистим щастям і добробутом в ім'я вищих ідеалів. Саме тому піднесене в людині і є героїчне.

Спробуємо розглянути поняття героїчної особистості на прикладі оповідання «Я вернуся» письменника-емігранта О. Крамара. Осип Крамар – маловідомий західноукраїнський письменник першої половини ХХ століття, який працював в еміграції. Із творчої спадщини письменника нам відома збірка оповідань «Я вернуся! (Стрілецькі оповідання)», видана в Едмонті 1947 року й опублікована на сайті електронної бібліотеки «Діаспоріана», до якої й увійшло однойменне оповідання.

Автор одразу знайомить читача з головним героєм твору, а також зазначає точну дату і окреслює простір дії: «Вставав поволі і мракою мився заспаний день. День 27-го грудня, 1918 року... Хорунжий Кость Яструб провірював польові застави на відтинку Лисиничі-Підбірці, коли йому доручено приказ: «Стягнути застави. Вийти з Підборець і наступати. Напрям – Кривчичі малі» [3, с. 48]. Напевно, чіткість хронотопу використана для того, щоб реципієнт краще зрозумів події, які відбуваються у творі, адже вони ґрунтуються на історичних фактах і мають реалістичне підґрунтя. Сприятливі для героїчного вчинку суспільні умови. Можливо, О. Крамар написав дату і місце з особистих спогадів, бо ж він сам був учасником національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.

Письменник не подає портретної характеристики героя, очевидно вона тут не важлива, основне для О. Крамара – реакції персонажа на події, адже герой, це людина, що чинить хоробро і для народного блага. Так, коли він зі своєю четю потрапив у полон і польський майор пропонує йому сигарету, автор пише: «Мовчить Яструб, мов закамений. Руки не простягнув» [3, с. 50]. Коли бійців ведуть у в'язницю, письменник каже: «Похилив голову Яструб. У грудях досада гадюкою вилась. Не так вони сподівались входити до Львова... Не так...» [3, с. 50]. Письменник малює героя, як картину-пазл, кожного разу додаючи портретну характеристику, рису, стиль поведінки тощо. Коли його б'ють при допиті, то «згідно усміхнувся Яструб. Очі свої з погордою у ляха впялив» [3, с. 50]. Саме очі персонажа є художньою деталлю, яка компенсує весь портрет.

«Що у пана за оци?! – каже польський комендант, – Я не можем знесць теґо взору» [3, с. 51].

Героїчне завжди містило у собі духовний і моральний ідеал або навіть і ототожнювалось з ним, оскільки героїчні прояви допомагають усвідомити, що ті якості, які людина віднаходить у собі під час героїчного вчинку, і являють собою ідеал відповідальності, людяності та відданості колективу, суспільству, людству. Кость Яструб – образ вояка-інтелігента, який зазначає перед польовим судом: «У нас цього не буває. Ми полонених не вбиваємо і нікого не грабуємо... Зрештою український уряд строго придержується міжнародного права» [3, с. 54]. Він «чемно звертається» до інших в'язнів, які представляють соціальне дно. Герой завжди цінує свою гідність. О. Крамар показує епізод, коли Кость може попросити, щоб його перевели в офіцерську камеру, «одначе Яструб просити не хотів» [3, с. 60].

Завдяки героїчному началу людина здатна вдосконалювати себе. Героїчне породжує в людині впевненість у власних силах, відчуття непереборності та нездоланності у боротьбі із природою, а також (і для сучасності це найважливіше) під час «сутичок» з суспільними протиріччями, у випробуваннях історичного характеру. Тому і герой О. Крамара мужньо переносить тюремні злигодні, залишившись людиною. Він не нарікає на долю, лише розчарований, що прийдеться померти не в бою: «Тай гарно там на фронті!.. Гармати басами поважно грають, скоростріли бубнами тарабаняють, а кульки тоненькою скрипкою заводять. А коли прийдеться упасти в бою... яка гарна смерть! Товариші сальною попрощають, могилу висиплять на славу і хрест стрілецький закопають. Гарно на фронті!...» [3, с. 58]. Ці рядки підтверджують тезу про те, що смерть увіходить до невід'ємних складових героїчної поведінки і героїчного вчинку. О. Крамар відтворює тип героя-вояка, що живе боротьбою. Героїчний вчинок Костя Яструба ґрунтується на ясному розумінні необхідності саме такої форми поведінки. Йому неприйнятна сама думка про неволю, а тому він

песимістично сприймає навколишню дійсність: «Ліниво воліклися огидні, мов грязюка дні злиденного животіння в замарстинівській тюрмі. Поволі тягнулись плюгаві ночі, а за ними шкандибала заталапана жебрачка – доля і лукаво сміялась». Бездіяльність обтяжує героя: «І знемігся в тюрмі Яструб», але не вбиває, а спонукає мислити: «А одначе Яструб все про втечу думав» [3, с. 63].

О. Крамар, зображуючи свого героя, додає йому романтичних рис – Кость втікає із в'язниці і щасливо дістається до своїх, він проводить блискучу операцію проти поляків, навідується до рідних, а також знаходить своє кохання, дівчину Надію, якій і говорить «спокійно та певно»: «Я вернуся!» [3, с. 92] – стандартний хепі енд, притаманний казковому епосу, коли зло покаране, герой врятований і на вершині слави, кохана поряд. Однак, автор залишає відкритий фінал: Кость пішов, а «На лавочці під яблінкою все ще сиділа Надія. На дорогу, куди пішов Яструб, дивилися. Кохання своє молоде за ним на вздогін посилала... На заході тремтіли гармати» [3, с. 93]. Очевидно, «хепі енд» – це нереалістично, тому читач залишається в передчутті того, що Кость повернеться, але, зваживши історичні події, розуміємо, що це було б занадто неправдиво для тогочасної ситуації в країні.

Отже, в оповіданні «Я вернуся» письменник створює романтичний тип героя, здатного на самопожертву, який до останнього бореться за волю і життя, постає рішучим, впевненим, розсудливим, інтелігентним, безстрашним, але водночас романтичним і чуйним, що й робить його близьким для читача.

Література

1. Іщук А. Героїчна особистість [Текст]: історична еволюція змісту / А. Іщук // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – Вип. 52. – К.: Вид-во НПУ імені М. Драгоманова, 2006. – С. 11-17.
2. Кемпбел Д. Герой із тисячею облич [Текст]: Пер. з англ. / Д. Кемпбел. – К.: Альтернативи, 1999. – 392 с.

3. Крамар О. Я вернуся [Текст] / О. Крамар // Я вернуся! (Стрілецькі оповідання). – Едмонтон, 1947. – С. 48–93.
4. Лосев А. Античная философия истории [Текст] / А. Лосев. – СПб.: Алетея, 2001. – 256 с.
5. Малинська Н. Героїчне у фольклорі та літературі [Текст]: Дискурс канону: Автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.01.07; 10.01.01 / Н. Малинська; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 29 с.
6. Мелетинський Е. Поэтика мифа [Текст] / Е. Мелетинский. – М.: Восточная литература, 1995. – 408 с.

Вознюк Юлія Олександрівна – здобувач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

